

Регіональний розвиток країни: центр — периферія

Диференціація регіонального розвитку в Україні, загострення соціально-економічних проблем, посилення дисбалансу за основними показниками економічного, соціального, екологічного розвитку з кожним роком все більш виразно свідчать не лише про збереження нерівності, але і про поглиблення поляризації та розриву у темпах та характері розвитку регіонів. Комплексність проблеми вимагає скоординованих дій представників науки, практики, керівників органів державної влади. Дійові механізми регіональної допомоги, в основному, направлені на згладження існуючих диспропорцій, але подальший їх ріст вимагає значного заглиблення в дану проблему, виявлення та виправлення першопричин їх виникнення [8]. Зростання диспропорцій регіонального розвитку потребує вироблення і реалізації цілеспрямованої регіональної політики, державних регіональних програм, концепцій, ефективність яких залежить від знання та оцінки регіональної ситуації, в якій останніми роками все більш яскраво виділяється розвинений динамічний центр та слабка периферія.

Нерівномірність соціально-економічного розвитку, диференціація рівня і якості життя населення властиве практично всім регіонам країни. Периферійні райони мають свої особливості розвитку, що залежать від умов та чинників економічної діяльності, концентрації виробництва, поселенської мережі, а також змін, що відбуваються в основному центрі. Вивчення даних тенденцій з суспільно-географічної точки зору має важливе значення, так як дає можливість врахування наявності та використання природно-ресурсного потенціалу, трудового потенціалу, формування спеціалізації господарства, особливостей розселення населення [1].

Головним елементом в системі „центр – периферія” є відстань. Трансформація соціально-економічного розвитку найбільш динамічно проявляється в містах і набагато повільніше в сільській місцевості. Міста є центрами суспільної діяльності, мають великий вплив на прилеглі території і сила цього впливу визначається відстанню [3]. Вище зазначене свідчить, що центрами виступають міста, а периферія це в основному сільська місцевість. За переписом населення 1897 року в містах проживало 12% населення (Росія), в даний час рівень урбанізації в країні становить 68,5%. На думку Т. Нефедової це означає, що країна з відносно більш освоєної сільської країни, почала „сжиматься в городские згустки” [4]. Не дивлячись на процес субурбанізації, який має місце в країні урбанізація повністю ще не завершена і населення особливо сільської місцевості прагне жити в місті. Ріст міст, концентрація населення і його діяльності в певних точках призводить до утворення центру та периферії.

Посилення поляризації міст, особливо стало помітним в останні роки. Як правило, підвищений потенціал мають столиці і великі міста, наприклад в Російській Федерації це міста Москва та Санкт-Петербург, в Україні – місто Київ. В столиці проживає 5,8% населення країни, на Київ приходить 19% валового регіонального продукту, 20% інвестицій в основний капітал, 37% прямих іноземних інвестицій, 30% наданих послуг [9].

Згідно висновкам російських учених Т. Нефедової, Н. Зубаревич, А. Трейвіша, великі міста концентрують в собі потенціал розвитку і їх часто протиставляють периферії. В групі міст з чисельністю населення 100-500 тис. жителів більше половини благополучних міст і лише 14% - депресивних [2, 5, 6]. В цілому висновки свідчать, що чим менше місто (площа, кількість населення), тим більша вірогідність його соціально-економічної депресії, яка часто пов'язана з кризою або відсутністю містоформуєного (градообразующего) підприємства [7]. Аналіз міграційних процесів 2000-х років свідчить, що основна частка мігрантів „осідала” у великих містах країни (південь, схід) та приміських адміністративних районах, що свідчить про різну

міграційну привабливість міст, посилення нерівномірності їх розвитку та відриву соціально-економічного розвитку обласних центрів від інших міст.

Вплив міста на прилеглу територію залежить від його розмірів. Чим більше місто тим більшу зону підвищеної щільності сільського населення воно формує. Вагоме значення у вирішенні проблеми нерівномірності розвитку території країни має соціально-інфраструктурна забезпеченість країни. Для периферійних районів характерно не лише зменшення чисельності населення, що в принципі виступає, наслідком бездоріжжя, безробіття, відсутністю елементарного соціального комплексу (дитячих садків, шкіл, лікарень, бібліотек, закладів медицини, культури). Навіть при невеликих відстанях до центру відсутність сполучення є негативним фактором для розвитку території.

Учені визначають декілька моделей розвитку периферії. Розвиток зовнішньої периферії у більшості випадків пов'язаний з її віддаленістю та складністю природних умов території. Її розвиток буде носити точковий характер на фоні екстенсивного господарства. Розвиток внутрішньої периферії, яка розміщена не так далеко від центру – неоднозначний. Можливо повторне залучення частини покинутої території в сільське та лісове господарство. Надія покладається на крупні агропромислові комплекси, які вже освоїли приміські території і з метою розширення сировинної бази шукають території на периферії.

Перша модель припускає збереження підприємств, навіть нерентабельних, які не мають регіонального і державного значення, але важливі для місцевого населення. Вони зберігають важливе локальне значення, являються поставниками продукції, а також організаторами місцевого життя, підтримкою особистого господарства населення. Такі підприємства потребують державної підтримки як соціальні інститути.

Друга модель характерна для районів з невеликою сільською депопуляцією або в районах з позитивним сальдо міграцій. Головним фактором тут виступає рівень включення району в загальну систему зв'язків.

Третя модель характерна для районів, які відмовляються від моно

функціональності своєї території, зі зміною в спеціалізації території, розвитком нових видів діяльності.

Четверта модель виникає, коли в районі практично не залишилось місцевого населення, крім недієдатних (пенсіонерів), тоді необхідна спеціальна соціальна підтримка таких територій, яку влада зазвичай не вважає за потрібне організувати. Депопуляційні села можуть бути найдешевшими будинками пристарілих.

П'ята модель характерна для маленьких міст та сіл, які розміщені в живописних куточках країни, або мають цінні історико-культурні пам'ятки. Додаткове фінансування, реклама, розвиток туризму дадуть можливість розвитку території.

Шоста модель розвитку віддалених сільських територій пов'язана з дачниками. Значення дачного освоєння як інноваційного розвитку віддаленої сільської місцевості, а не лише передмістя, як правило, залишається недооціненою. В країні відбувається витік як капіталу так і населення з міста в сільську місцевість. Стає більш розповсюдженим феномен дальньої дачі.

В цілому, аналізуючи ситуацію, для країни характерно посилення поляризації простору країни. Необхідна цілеспрямована політика направлена на зменшення територіальних розбіжностей. Потребують удосконалення нормативно-правові акти, які регулюють економічний і соціальний розвиток в першу чергу села (йдеться про відповідність принципів, шляхів і механізмів розвитку таких територій сучасним соціально-економічним реаліям, а також про розробку й затвердження на правовому рівні системи заходів із мінімізації впливу несприятливих процесів на соціальний та економічний розвиток сільських територій).

Список літератури:

1. Воловик Л.М. *Взаємодія центру та периферії: суспільно-географічні підходи до дослідження (на прикладі Київської області)* / Л.М. Воловик // *Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. - Серія 4. Географія і сучасність. - Випуск 22. - С. 139-147.*
2. *Зубаревич Н.В. Социальное развитие регионов России: проблемы и тенденции переходного периода* / Н.В. Зубаревич – М.: УРСС, 2003 311 с.

3. Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О. Фактор відстані у геопросторовій організації суспільства / Д.С. Пальчикова, І.О. Пилипенко // Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. - Випуск 22. - 2009. - С. 134-139.
4. Нефедова Т.Г. Российская периферия как социально-экономический феномен / Т.Г. Нефедова // Региональные исследования. - 2008, № 5, С.14-31.
5. Нефедова Т.Г. Увидеть Россию. Отечественные записки // Т.Г. Нефедова // Том 32. Анатомия провинции. - 2006. №5. - С.41-60.
6. Нефедова Т.Г., Трейвиш А.И. Динамика и состояние городов в конце XX века. Российские городские системы в в зеркале эволюционных теорий урбанизации / Т.Г. Нефедова, А.И. Трейвиш // Город и деревня Европейской России: сто лет перемен / ред. Нефедова Т.Г. Полян П.М., Трейвиш А.И.. – М.: ОГИ, 2001, С. 171-22.
7. Нефедова Т.Г. Российская периферия как социально-экономический феномен. Электронный ресурс. Режим доступа <http://www.shu.ru/old/pages/magazin/n20/nefedova.pdf>
8. Олійник В. Д. Проблема типології регіонів в Україні / В. Д. Олійник // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2009. – Випуск 20. – С. 89-92.
9. Статистичний щорічник України за 2009 р. / За ред. Осауленка О. Г. ; держкомстат України; – К. : Техніка, 2007. – 567 с.